

Ontwikkelingen bij waarnemersnetwerken

Sander Turnhout,
Rob Westrienen &
Titia Wolterbeek

Juli 2016 heeft het algemeen bestuur van de Stichting Veldonderzoek Flora en Fauna (VOFF) besloten om voortaan als het netwerk SoortenNL door het leven te gaan. In deze bijdrage geven we een overzicht van de ontwikkelingen die tot dit besluit hebben geleid en wat de doelen van SoortenNL zijn.

Libellenlarven (uit)zoeken (alle foto's zijn van Kars Veling).

Gouden driehoek: onderzoek, bescherming en beheer

Nederland kent een lange en brede traditie in veldonderzoek. Al in 1845 werd de Nederlandse Entomologische Vereniging (NEV) opgericht waarvan de leden zich bezighielden met onderzoek naar soorten in het veld. In 1901 volgde de Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, tegenwoordig koninklijk (KNNV). Samen met Vogelbescherming (1899) en Natuurmonumenten (1905) vormen dit soort organisaties een 'gouden driehoek' van natuurbescherming waarbij onderzoek, beheer en bescherming elkaar versterken.

De Levende Natuur vormt van meet af aan een belangrijk podium. Al in het eerste nummer werd opgeroepen om vondsten van amfibieën te melden, zodat de verspreiding ervan in beeld gebracht kon worden en in 1908 vinden we de eerste statistieken over soorten – Adders in dit geval. In de jaren '20 en '30 ontwikkelt met name de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie (NJN) zich tot een 'natuurhistorische werkcentrale' (Coesèl, 1997) voor Staatsbosbeheer, waarbij de jeugd de taak op zich neemt de soortenrijkdom van gebieden in kaart te brengen om op die manier de natuurbescherming van dienst te zijn.

Nieuwe speler: beleid

Als er na 1945 door de overheid natuurbeleid ontwikkeld wordt, ontstaat ook de behoefte aan beleidsonderbouwing. Op basis van de ervaringen van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) met de eerste vogelatlas in 1972 worden mogelijkheden verkend om natuurgegevens vraaggestuurd in te kunnen winnen. In de jaren

'80 lukt dat, als Sovon (toentertijd als afkorting van Samenwerkende Organisaties Vogel Onderzoek Nederland) in samenwerking met het CBS het broedvogelmonitoringproject start. Het project, en de samenwerking, blijkt zeer succesvol en werkt daardoor inspirerend.

In 1989 wordt er in het Netwerk Ecologische Monitoring (NEM) een start gemaakt met de structurele monitoring van een aantal beleidsrelevante soortgroepen (Bisseling et al., 2001). Het betekent een fundamentele verandering in de organisatie van het netwerk van waarnemers: er wordt formele sturing toegevoegd aan iets dat tot die tijd min of meer zelforganiserend werkte. Verschillende informatiebehoeften van verschillende (Rijks)overheden worden in samenhang bekeken waarna de soortenorganisaties, zoals De Vlinderstichting en de Zoogdierverseniging, opdrachten krijgen om vrijwilligers te werven en op te leiden, zodat die uitvoering kunnen geven aan de monitoring van de verspreiding en aantalontwikkeling van soorten. Het veldwerk wordt gedaan door vrijwilligers; de coördinatie en het beheer van de data worden geprofessionaliseerd. Kwaliteitsbewaking wordt gedaan door het CBS. Doordat er structuur aangebracht wordt in het netwerk van waarnemers waaraan nu structureel aandacht besteed kan worden, groeit het aantal waarnemers met 1000 per jaar; tenminste twintig jaar achter elkaar!

Niet alles lukt echter. In de tweede helft van de jaren tachtig worden er vanuit de Rijksoverheid pogingen gedaan om tot een gezamenlijke IT infrastructuur voor natuurgegevens te komen; het Biogeografisch Informatie Centrum (BIC). Dat blijkt een brug te ver; uiteindelijk mislukte zelfs de

opheffing als de Staatscourant in 1993 melding maakt van het einde van het 'Biografisch Informatiecentrum.' Waar de overheid bij het NEM koos voor een model van samenwerking, werkte diezelfde overheid bij het BIC hiërarchisch en centralistisch. In reactie op het trauma van het BIC besluiten de Soortenorganisaties het zogeheten PGO-overleg te formaliseren door in 1996 de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF) op te richten.

VOFF; partner in natuurgegevens

Rond 2000 spraken de VOFF en het ministerie van LNV een Memorandum Of Understanding (MOU) af, waaruit blijkt dat de Rijksoverheid en de vrijwilligersnetwerken de krachten willen gaan bundelen voor het werven, opleiden en binden van waarnemers, het uitwisselen van kennis en het verbeteren van het natuurbeheer en het ruimtelijk beleid. Uit dit MOU volgde in 2001 de start van het Natuurloket. Bij dit Natuurloket konden overheden en initiatiefnemers inzage krijgen in de verspreiding en het voorkomen van wettelijk beschermde soorten. De vergoeding die ze hiervoor betaalden, werd geïnvesteerd in het netwerk van waarnemers, zodat het verspreidingsbeeld van beleidsrelevante soorten steeds beter in beeld gebracht kon worden. Dat bleek een aantrekkelijke formule. In 2004 startte de VOFF het project 'Naar Nationale Databank Flora en Fauna' (NDFD), waarin samengewerkt werd met de UvA en het ministerie van LNV. Toen het Rijk in 2007, geadviseerd vanuit de Taskforce Soortenbeleid, overging tot benoeming van Jan van Groenendaal als Gegevensautoriteit Natuur, leek het moment gekomen om alle sporen bij elkaar te brengen: er was een

vrijwilligersnetwerk dat in staat was gebleken grote hoeveelheden hoogwaardige data te verzamelen, er waren methodieken om die data zowel in de ruimte (verspreiding) als in de tijd (aantalontwikkeling) uit te drukken, er was potentie en budget om een informatie-infrastructuur te ontwikkelen en er was een formele autoriteit die moest toezien op de juistheid van de inwinning, het beheer en de presentatie van natuurgegevens, zodat deze gebruikt konden worden voor formele rapportages en in diverse ruimtelijke procedures. Om deze potentie te verzilveren moest wel het organisatie-landschap enigszins verkaveld worden.

Nationale Databank Flora en Fauna; een netwerk

De vereniging VOFF werd in 2007 omgezet in een stichting die zich opstelde als belangenbehartiger van de soortenorganisaties (te weten: Stichting Anemoon, de Bryologische en Lichenologische Werkgroep, EIS Kenniscentrum Insecten, Stichting Floristisch Onderzoek Nederland, Nederlandse Mycologische Vereniging, Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland, Sovon, Stichting Tinea, De Vlinderstichting en de Zoogdiervereniging); vanuit het ministerie werd in 2010 de Stichting Gegevensautoriteit Natuur verzelfstandigd en daarnaast werd op hetzelfde moment stichting NDFF opgericht om alle merknamen, data en daaruit voortvloeiende rechten te beheren. De tien soortenorganisaties uit de VOFF, de NDFF en de Gegevensautoriteit Natuur sloten een overeenkomst waarin bepaald werd hoe de NDFF verder ontwikkeld zou worden. Aan een nieuw 'Memorandum Of Understanding' met de VOFF bleek het ministerie daarna geen behoefte te hebben. De businesscase van de Gegevensautoriteit Natuur bleek al snel niet realistisch. De beoogde cofinanciering vanuit de projectontwikkelaars bleef uit en bovendien ver-

hield de opdracht om zowel de NDFF als de autoriteit 'uit de markt te financieren' zich slecht tot de samenwerking die nodig is om alle verschillende partijen te betrekken en betrokken te houden. In 2014 werd de stichting Gegevensautoriteit Natuur weer opgeheven. De samenwerkingsovereenkomst uit 2010 blijft geldig voor de soortenorganisaties en de Stichting NDFF, maar samen met het ministerie van EZ en anderen zijn de soortenorganisaties op zoek gegaan naar nieuwe vormen van financiering. Die werd, gegeven de decentralisatie van het natuurbeleid, gevonden bij een consortium van stakeholders (Rijk, Provincies, terreinbeheerders en tot voor kort Rijkswaterstaat) onder aanvoering van het InterProvinciaal Overleg (IPO). Het IPO ontving een licentie op de ontwikkeling en exploitatie van de Stichting NDFF en heeft opdracht gegeven aan BIJ12 om op basis van de licentieovereenkomst uit 2014 en de samenwerkingsovereenkomst uit 2010 vorm te geven aan de exploitatie en ontwikkeling van de NDFF. Soortenorganisaties mogen de NDFF krachtens de samenwerkingsovereenkomst uit 2010 voor ideële doeleinden gebruiken, mits ze de commerciële exploitatie via het Natuurloket door BIJ12 geen schade doen. En andersom.

Verbreding tot SoortenNL

Nu de samenwerking rondom data en gegevens is belegd in het netwerk rondom de NDFF is er ruimte voor de VOFF ontstaan om de agenda te verbreden, zodat ook onderwerpen als het werven en opleiden van vrijwilligers, het ontwikkelen van methodieken voor natuuronderzoek, het vormgeven aan soortenbescherming en het bijdragen aan de bescherming van leefgebieden tot het werkkerrein behoren. Sovon heeft aangegeven geen deel uit te willen maken van SoortenNL, ten dele omdat de contributie hoog bevonden werd,

ten dele omdat Sovon wel wil samenwerken in concrete projecten, maar niet bij strategische afstemming over lobby voor onderzoek en bescherming.

De bij SoortenNL aangesloten organisaties huldigen de visie dat alle soorten meetellen: ze moeten niet alleen allemaal geteld en onderzocht worden, idealiter worden ze ook allemaal meegewogen in het natuurbeheer en in het beleid. En of soorten nu gek zijn of groot, mooi of lelijk, beschermd, algemeen, zeldzaam, handig of nuttig; ze mogen er allemaal zijn, als icoon, als indicator of als vlaggenschip. We spreken niet voor niets van soortenrijkdom.

Soortenrijkdom betekent dat elk gebied een gezonde soortensamenstelling kent, zodat ecologische processen plaats kunnen vinden en kringlopen zich voltooien. De natuurgebieden zijn hiervoor niet genoeg. Van alle Rode lijstsoorten leeft ongeveer de helft in bestaande natuurgebieden (Backes et al., 2011). In die gebieden is het van belang dat het natuurbeheer met kennis van zaken wordt uitgevoerd. De werkwijze binnen het OBN waarbij de uitvoering van de beheermaatregelen wordt bijgestuurd op basis van de uitkomsten van degelijk ecologisch onderzoek strekt hierbij tot voorbeeld. Voor de soorten van het agrarisch gebied is een vergelijkbare werkwijze denkbaar. Net als in natuurgebieden is het daarbij van groot belang dat er niet alleen gekeken wordt naar de Europeesrechtelijk strikt beschermde soorten, maar dat beheersinspanningen zich richten op een brede set karakteristieke soorten. Een breed soortenspectrum levert eerder aansprekende resultaten op dan wanneer de doelen van het beheer beperkt worden tot alleen de Beekprik of het Korhoen.

Het belang van het stedelijk gebied ten slotte mag niet worden onderschat (De Levende Natuur, 2016). Niet alleen neemt de urbanisatie nog altijd toe, meer en meer

Eitjes slee-
doornpage-
zoekers

wordt duidelijk dat ook de inwoners van die steden een toenemende behoefte hebben aan natuur in de directe omgeving. Lokale voorbeelden hebben laten zien dat het stedelijk gebied voor veel soorten veel potentie biedt; denk aan Snoek, Koninginnepage of allerlei muurvarens. Over de hele linie bekeken echter, is de biodiversiteit in het stedelijk gebied nog lang niet op het niveau waar het zou kunnen zijn.

Waarnemers

Vanuit SoortenNL willen we vrijwilligers zo goed mogelijk faciliteren en stimuleren bij hun initiatieven op het gebied van natuuronderzoek en bescherming. Dat betekent erkenning voor de waarnemers maar ook dat soortenorganisaties, terreinbeheerders, onderzoeksinstituten en overheden gezamenlijk investeringen doen om zoveel mogelijk waarnemers te werven, die zoveel mogelijk waarnemingen doen, van zo hoog mogelijk niveau en van zoveel mogelijk soorten op zoveel mogelijk plekken. Een voorbeeld is tuintelling.nl. Het is niet alleen leuk voor deelnemende waarnemers, het vergroot hun kennis van soorten en van methoden om onderzoek te doen, terwijl het op termijn door bundeling en analyse informatie op zal leveren over de biodiversiteit in het stedelijk gebied. Vanuit de kennis van waarnemers willen de soortenorganisaties door samenwerking verbindingen maken met vrijwilligers en organisaties die actief zijn op het gebied van educatie en voorlichting en beheer en bescherming van leefgebieden. Met IVN, LandschappenNL en Boeren natuur wordt daarom hard gewerkt aan een programma voor Groene Vrijwilligers.

Methoden van onderzoek en data

Het is van belang dat het netwerk divers en groot en levendig is, maar ook dat kennis en informatie zoveel mogelijk op zinnige wijze gedeeld wordt, liefst op structurele basis. Zogeheten 'losse waarnemingen' die zonder meetprotocol inge-

voerd worden op waarneming.nl en tel-mee.nl versterken door met behulp van vrijwillige experts georganiseerde validatie de informatie die verzameld wordt in de landelijke ecologische meetnetten. Data die verzameld worden voor de monitoring van het Subsidiestelsel Natuur en Landschap zijn idealiter op vergelijkbare wijze gestructureerd als de data die gebruikt worden voor monitoring van agrarisch natuur- en landschapsbeleid. Alle natuurdata komen bijeen in de Nationale Databank Flora en Fauna die niet alleen gebruikt wordt voor overheidsrapportages en ruimtelijke ordeningsvraagstukken maar ook voor natuuronderzoek, wetenschappelijk onderwijs en het natuurbeheer. Onderzoeks- en beleidstoepassingen voegen op hun beurt weer waarde toe aan de gedeelde onderzoeksinfrastructuur.

Bescherming

De verzamelde informatie en kennis levert aldus een zeer waardevolle bijdrage aan de natuurbescherming. Met WNF en Naturalis hebben de soortenorganisaties de waarde ervan nog eens bevestigd in het Living Planet Report dat in 2015 is verschenen (Wereld-NatuurFonds, 2015). Het laat goed zien dat natuuronderzoek nog altijd één van de drie peilers onder de natuurbeweging is. Mede daarom pleiten de soortenorganisaties niet alleen voor het belang van het gebruik van de juiste informatie, maar ook voor ontwikkeling van onderzoek dat de natuurbescherming versterkt, zoals bijvoorbeeld verdere studie naar ingreep-effect relaties en predator-prooi relaties.

Voor iedereen, door iedereen

Het belang en de waarde van soorten diversiteit komen tot uitdrukking in het netwerk. Dat netwerk is vele malen groter dan de aangesloten organisaties bij elkaar opgeteld. De vele duizenden vrijwillige waarnemers zijn van zeer grote waarde bij het tellen en onderzoeken van soorten maar ook bij het beschermen van het leef-

gebied van die soorten. Die waarnemers zijn bijvoorbeeld donateur van FLORON of van De Vlinderstichting maar vaak ook lid van IVN of KNNV. Ze lopen een meetroute in een gebied van Natuurmonumenten en voeren waarnemingen in op Waarneming.nl. Ze doen misschien zelfs als ZZP'er adviesklussen voor een waterschap en schrijven in hun vrije tijd een veldgids.

Net als soorten zijn ook waarnemers heel divers en overal aanwezig. In de context van het doen van waarnemingen en onderzoek is dat een grote kracht. SoortenNL probeert die kracht in het netwerk te voeden door er structuur en continuïteit in aan te brengen, zodat kennis van de natuur kan accumuleren ten dienste van de waarnemers zelf, het natuuronderzoek, de natuurbescherming en het overheidsbeleid.

Literatuur

- Bisseling, C., A. van Strien & M. de Heer, 2001.** Weten wat er leeft, de ontwikkeling van het Netwerk Ecologische Monitoring. IKC Natuurbeheer, nr. 35.
- Backes et al., 2011.** Natura 2000 in Nederland. Juridische ruimte, natuurdoelen en beheerplannen. Planbureau voor de Leefomgeving, Zeist, met citaat uit Bouma, I.M. et al., 2009. Realisatie landelijke doelen Vogel- en Habitatrichtlijn. Een onderzoek naar de noodzaak voor aanvullende beleidsmaatregelen ter realisatie van de landelijke doelen van de Vogel- en Habitat-richtlijn. Alterra-rapport 1835, Wageningen.
- Coesèl, M., 1997.** De NJN, een gemeenschap van individualisten. De geschiedenis van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. OPULUS Press Nederland AB, Leiden.
- De Levende Natuur, 2016.** Themanummer Stadsnatuur, DLN 117 (4).
- Wereld Natuur Fonds, 2015.** Living Planet Report. Natuur in Nederland. WNF, Zeist.

Drs. S. Turnhout
SoortenNL
Postbus 9010
6500 GL Nijmegen
s.turnhout@soortennl.nl

Drs. R.W. van Westrienen
RAVON/ FLORON
Postbus 9010
6500 GL Nijmegen

Ir. T.M. Wolterbeek
De Vlinderstichting
Postbus 506
6700 AM Wageningen